

Jastrzębski, Jarosław

Pojęcie nauczyciela akademickiego w prawodawstwie II Rzeczypospolitej i jego konsekwencje dla badań historycznych

---

Rozprawy z Dziejów Oświaty 47, 13-23

2010

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Jastrzębski

Kraków

Pojęcie nauczyciela akademickiego w prawodawstwie II Rzeczypospolitej i jego konsekwencje dla badań historycznych

Wprowadzenie

Pozornie może się wydawać, że pojęcie nauczyciela akademickiego było i jest jasne oraz oczywiste. Dopiero wnikliwsze przyjrzenie się problemowi ujawnia, że wcale tak nie jest. Zanim przejdziemy do analizowania pod tym względem okresu II Rzeczypospolitej, rzućmy okiem na czasy nam współczesne, aby uświadomić sobie, że nie mówimy jedynie o relikcie przeszłości.

Obecnie, w języku potocznym, za nauczyciela akademickiego uważa się każdego, kto prowadzi zajęcia dydaktyczne w szkole wyższej. Innymi słowy, w świadomości większości społeczeństwa, termin ten jest tożsamy z pojęciem nauczyciela szkoły wyższej. Jednak już *Ustawa z 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym* podaje definicję, która znacznie rozszerza owo potoczne rozumienie – „Nauczycielami akademickimi są: 1) pracownicy naukowo-dydaktyczni; 2) pracownicy dydaktyczni; 3) pracownicy naukowi; 4) dyplomowani bibliotekarze oraz dyplomowani pracownicy dokumentacji i informacji naukowej”.

Jeżeli się jednak chwilę zastanowić, to zauważymy, że zarówno w potocznym, jak i w prawnym znaczeniu jest pewna semantyczna nieścisłość. Otóż wynikałoby z tego, że każda szkoła wyższa jest akademią czy uczelnią akademicką. Tymczasem terminy te wcale nie są synonimami. Bo co prawda każda szkoła akademicka jest szkołą wyższą, ale nie każda szkoła wyższa jest szkołą akademicką. I nawet osoby mające bardzo ogólną

wiedzę na temat systemu szkolnictwa wyższego nie będą miały w tym względzie większych wątpliwości. Omawiana wyżej ustawa uznaje za uczelnię akademicką „uczelnię, w której przynajmniej jedna jednostka organizacyjna posiada uprawnienie do nadawania stopnia naukowego doktora” oraz stanowi, że „wyraz »akademia« może być używany w nazwie uczelni, której jednostki organizacyjne posiadają co najmniej dwa uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora”. Jak z tego wynika, prawodawca poczynił jeszcze dodatkowe rozróżnienie między uczelnią (szkołą) akademicką, a akademią *sensu stricto*¹.

Nie pierwszy to przykład, że prawo ma problemy z logicznym stosowaniem języka, podobnie jak mowa codzienna. Skoro zasialiśmy już wątpliwość co do oczywistości pojęcia nauczyciela akademickiego, pora przejść do opisu sytuacji w okresie międzywojennym. Odniesiemy się również do powiązanych pojęć występujących w ówczesnym prawodawstwie, takich jak grono nauczycielskie szkół akademickich czy siły naukowe.

Szkolnictwo akademickie II Rzeczypospolitej

Ogólnopolski, jednolity i powszechny, system szkolnictwa akademickiego został ustanowiony 15 września 1920 r. Wprowadzono go *Ustawą z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich*, która obowiązywała od 15 września 1920 r. do 31 sierpnia 1933 r.² System ten, obok licznych mniejszych modyfikacji, przeszedł jedną gruntowną reformę dokonaną

¹ „Dziennik Ustaw” [DzU] 2005, nr 164, poz. 1365, *Ustawa z 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym*. Ogłoszona 30 sierpnia 2005 r. Weszła w życie 1 września 2005 r.

² DzU 1920, nr 72, poz. 494. Ogłoszona 10 sierpnia 1920 r. Weszła w życie 15 września 1920 r. Nowelizowana była 9 razy, ale w niniejszej pracy odwołujemy się tylko do 5 z nich: *Ustawy z dnia 16 lipca 1924 r. o zmianie niektórych przepisów ustawy z dnia 13 lipca 1920 roku o szkołach akademickich* (DzURzP nr 72, poz. 494), DzU 1925, nr 2, poz. 10; *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół*, DzU 1928, nr 24, poz. 204; *Ustawy z dnia 18 marca 1932 r. o Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*, DzU 1932, nr 30, poz. 305; *Ustawy z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa*, DzU 1932, nr 38, poz. 389; *Ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, DzU 1933, nr 29, poz. 247. Wydano do niej 2 akty wykonawcze, jednak w naszych rozważaniach odnosimy się tylko do *Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 13 stycznia 1921 r. w przedmiocie zmiany nazwy „Szkoła Politechniczna we Lwowie” na „Politechnika Lwowska”, „Monitor Polski” [MP] 1921, nr 23, poz. 60. Uchylona 1 września 1933 r. *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*.*

1 września 1933 r. *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, obowiązującą formalnie aż do 29 października 1947 r.³

Omawiany typ szkolnictwa był podzbiorem szkolnictwa wyższego, jego najbardziej prestiżową częścią, o najwyższym w kraju poziomie nauczania i wyłącznym prawie nadawania akademickich stopni naukowych (w tym doktoratu). Pierwotnie status akademicki uzyskało 10 uczelni państwowych: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie⁴, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie⁵, Uniwersytet Warszawski⁶ (od 31 sierpnia 1935 r. Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie⁷), Uniwersytet Poznański, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Szkoła Politechniczna we Lwowie⁸ (od 29 stycznia 1921 r. Politechnika Lwowska⁹), Politechnika Warszawska, Akademia Weterynarii we Lwowie (od 12 grudnia 1922 r. Akademia Medycyny We-

³ Ogłoszona 29 kwietnia 1933 r. Weszła w życie częściowo 1 maja 1933 r., zaś w pełni 1 września 1933 r. Nowelizowana była 5 razy, ale w niniejszej pracy odwołujemy się tylko do 2 zmian: *Ustawy z dnia 29 marca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, DzU 1937, nr 27, poz. 192; *Ustawy z dnia 2 lipca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, DzU 1937, nr 52, poz. 406. Ujednoliconą została raz *Obwieszczeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 listopada 1937 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, DzU 1938, nr 1, poz. 6. Wydano do niej około 40 aktów wykonawczych, ale w naszych rozważaniach odwołujemy się tylko do 3 z nich: *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 lutego 1934 r. o organizacji Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*, DzU 1934, nr 16, poz. 126; *Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 21 kwietnia 1936 roku o sposobie postępowania habilitacyjnego w państwowych szkołach akademickich*, DzU 1936, nr 38, poz. 290; *Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 grudnia 1936 r. o organizacji Akademii Stomatologicznej w Warszawie*, DzU 1937, nr 1, poz. 6. Uchylona 30 października 1947 r. *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego*, DzU 1947, nr 66, poz. 415.

⁴ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków 2000; K. Stopka, A. Banach, J. Dybiec, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2000.

⁵ J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret uczelni kresowej*, Kraków 2007.

⁶ J. Miziołek, *Uniwersytet Warszawski: dzieje i tradycja*, Warszawa 2005.

⁷ *Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26 sierpnia 1935 r. o nadaniu Uniwersytetowi Warszawskiemu nazwy: „Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie”*, DzU 1935, nr 66, poz. 412. Wszedł w życie z dniem ogłoszenia 31 sierpnia 1935 r.

⁸ Z. Popławski, *Politechnika Lwowska w latach 1844–1945. Rodowody katedr, wykaz nauczycieli akademickich, dziedzictwo*, Kraków 1999; Idem, *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*, Wrocław 1992.

⁹ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 13 stycznia 1921 r. w przedmiocie zmiany nazwy „Szkoła Politechniczna we Lwowie” na „Politechnika Lwowska”*, MP 1921, nr 23, poz. 60. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 29 stycznia 1921 r.

teryńaryjnej we Lwowie)¹⁰ i Akademia Górnicza w Krakowie¹¹. Faktycznie jednak placówek tych było początkowo 9, gdyż uczelnia wileńska została w pełni objęta prawem akademickim Rzeczypospolitej Polskiej dopiero w 1922 r.

Do końca trwania II Rzeczypospolitej, nadanie statusu państwowej szkoły akademickiej mogło nastąpić wyłącznie drogą ustawy¹². Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie uzyskała go dopiero 14 stycznia 1925 r.¹³ Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie stała się nią 12 kwietnia 1932 r.¹⁴ (przy czym pełne prawa akademickie przyznano jej 1 marca 1934 r.¹⁵). Jako ostatnia z instytucji państwowych, 1 września 1933 r., status szkoły akademickiej nabyła Akademia Stomatologiczna w Warszawie¹⁶ (jednak pełnię praw akademickich rozciągnięto na nią 1 stycznia 1937 r.¹⁷).

Istniały jednak w II Rzeczypospolitej również akademickie uczelnie niepaństwowe. Pierwszą prywatną szkołą wyższą, która uzyskała status akademicki, była Wyższa Szkoła Handlowa w Warszawie. Stało się to 29 lutego 1924 r.¹⁸ Następnie zmieniła ona nazwę na Szkoła Główna Handlowa w Warszawie. Od samego początku przyznano jej pełnię praw akademickich. Następnymi uczelniami, od 1 maja 1933 r., były Katolicki Uni-

¹⁰ L. Lewandowski, *Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie*, „Semper Fidelis” 1994, nr 3 (20), s. 9–15.

¹¹ DzU 1920, nr 72, poz. 494.

¹² Ibidem; DzU 1933, nr 29, poz. 247; *Obwieszczenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 listopada 1937 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, DzU 1938, nr 1, poz. 6. Ogłoszone 7 stycznia 1938 r.

¹³ *Ustawa z dnia 16 lipca 1924 r. o zmianie niektórych przepisów ustawy z dnia 13 lipca 1920 roku o szkołach akademickich (DzURzP nr 72, poz. 494)*, DzU 1925, nr 2, poz. 10. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 14 stycznia 1925 r. Uchylona 1 września 1933 r. *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*.

¹⁴ *Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*, DzU 1932, nr 30, poz. 305. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 12 kwietnia 1932 r.

¹⁵ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 lutego 1934 r. o organizacji Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie*, DzU 1934, nr 16, poz. 126. Ogłoszone 28 lutego 1934 r. Weszło w życie 1 marca 1934 r. Uchylone 30 października 1947 r. *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego*, DzU 1947, nr 66, poz. 415.

¹⁶ DzU 1933, nr 29, poz. 247.

¹⁷ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 grudnia 1936 r. o organizacji Akademii Stomatologicznej w Warszawie*, DzU 1937, nr 1, poz. 6. Ogłoszone 7 stycznia 1937 r. Weszło w życie 1 stycznia 1937 r. Uchylone 30 października 1947 r. *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego*, DzU 1947, nr 66, poz. 415.

¹⁸ *Ustawa z dnia 13 lutego 1924 r. w przedmiocie przyznania Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie praw szkół akademickich państwowych*, DzU 1924, nr 19, poz. 185. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 29 lutego 1924 r. Uchylona 1 września 1933 r. *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*.

wersytet Lubelski (pełnię praw akademickich uzyskał 20 kwietnia 1938 r.¹⁹) oraz Wolna Wszechnica Polska w Warszawie (do końca II Rzeczypospolitej miała jedynie niepełne, choć stale rozszerzane, prawa akademickie)²⁰.

Pojawienie się kolejnych prywatnych szkół akademickich umożliwiła nowelizacja *Ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* dokonana 8 kwietnia 1937 r. Upoważniała ona Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do ustalenia terminu nadania statusu akademickiego czterem szkołom wyższym²¹. Pierwsza ów status uzyskała Wyższa Szkoła Handlu Zagranicznego we Lwowie z dniem 1 października 1937 r., wraz ze zmianą nazwy na Akademia Handlu Zagranicznego we Lwowie²². Następne było od 1 września 1938 r. Wyższe Studium Handlowe w Krakowie, które jednocześnie zmieniło nazwę na Akademia Handlowa w Krakowie²³. Wyższa Szkoła Handlowa w Poznaniu stała się uczelnią akademicką 10 listopada 1938 r. i odtąd funkcjonowała pod nazwą Akademii Handlowej w Poznaniu²⁴. Ostatnią prywatną szkołą akademicką stała się Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie z dniem 1 września 1939 r., zwana odtąd Akademią Nauk Politycznych w Warszawie²⁵. Spośród powyższych

¹⁹ *Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o nadaniu Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu pełnych praw państwowych szkół akademickich*, DzU 1938, nr 27, poz. 242. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 20 kwietnia 1938 r.

²⁰ DzU 1933, nr 29, poz. 247.

²¹ *Ustawa z dnia 29 marca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, DzU 1937, nr 27, poz. 192. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 8 kwietnia 1937 r. Uchylona 30 października 1947 r. *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego*.

²² *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 13 sierpnia 1937 r. o ustaleniu terminu zastosowania postanowień ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich do Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego we Lwowie*, DzU 1937, nr 64, poz. 497. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 4 września 1937 r. i obowiązywało do momentu włączenia Lwowa do terytorium Związku Radzieckiego.

²³ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 24 maja 1938 r. o ustaleniu terminu zastosowania postanowień ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich do Wyższego Studium Handlowego w Krakowie*, DzU 1938, nr 40, poz. 331. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 10 czerwca 1938 r. Uchylone 30 października 1947 r. *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego*.

²⁴ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 25 października 1938 r. o ustaleniu terminu zastosowania postanowień ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich do Wyższej Szkoły Handlowej w Poznaniu*, DzU 1938, nr 86, poz. 580. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 10 listopada 1938 r. Uchylone 30 października 1947 r. *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego*.

²⁵ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 28 kwietnia 1939 roku o ustaleniu terminu zastosowania ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich do Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie*, DzU 1939, nr 44,

czterech uczelni żadna nie otrzymała pełni praw akademickich, z którą wiązało się wówczas nadawanie stopnia naukowego doktora²⁶.

Prawo II Rzeczypospolitej wyodrębniało zatem jasno i wyraźnie szkolnictwo akademickie. Było ono częścią szkolnictwa wyższego, lecz o szczególnym i wyjątkowym charakterze, poświadczonym specjalnym i odrębnym ustawodawstwem stosującym się wyłącznie do placówek, które otrzymały status akademicki. Formalno-prawne pojęcie nauczyciela akademickiego zostało właśnie określone w ustawodawstwie akademickim. Przez to już na wstępie można dostrzec niejako większą logiczność schematu szkoła akademicka – nauczyciel akademicki w okresie międzywojennym, w stosunku do rozwiązań znanych nam z III Rzeczypospolitej. Niestety, logiczność ta została zachwiana w innym miejscu.

Siły naukowe

W szkolnictwie akademickim II Rzeczypospolitej można wyodrębnić dwie grupy funkcjonariuszy (niekoniecznie pracowników) naukowych. Prawodawstwo wprowadziło pojęcie pomocniczych sił naukowych, do których zaliczono następujące funkcje: adiunkta, kustosza, konstruktora, prosektora, starszego asystenta, młodszego asystenta oraz zastępcę asystenta (demonstratora, elewa)²⁷, a od 6 marca 1928 r. także instruktora i obserwatora²⁸. Poprzez analogię możemy również mówić o podstawowych siłach naukowych, choć nie jest to termin ustawowy. Do tej ostatniej grupy należałoby zaliczyć profesorów honorowych, profesorów zwyczajnych i profesorów nadzwyczajnych oraz profesorów kontraktowych.

---

poz. 290. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 16 maja 1939 r. Uchylone 30 października 1947 r. *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego*.

²⁶ J. Jastrzębski, *Prywatne szkolnictwo akademickie II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2009, nr 3–4 (205–206), s. 52–61.

²⁷ DzU 1920, nr 72, poz. 494.

²⁸ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół*, DzU 1928, nr 24, poz. 204. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 6 marca 1928 r. *Ujednolicone raz. Obwieszczeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 21 lipca 1933 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół*, DzU 1933, nr 76, poz. 551. Uchylone 20 listopada 1958 r. *Ustawą z dnia 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych*, DzU 1958, nr 68, poz. 336.

Nauczyciel akademicki a grono nauczycielskie szkoły akademickiej

Podobnie jak w czasach nam współczesnych, prawo akademickie II Rzeczypospolitej nie podawało ogólnej definicji nauczyciela akademickiego, a jedynie wprowadzało zamknięty katalog funkcji uczelnianych, które dawały przywilej zaliczenia do tej kategorii. Już pierwsza akademicka ustawa ustrojowa za nauczycieli akademickich uznawała: profesorów honorowych, profesorów zwyczajnych, profesorów nadzwyczajnych i docentów. Jak widać, w zbiorze tym nie ma na przykład funkcji adiunkta czy asystenta, które w ówczesnym szkolnictwie akademickim też funkcjonowały. Spośród pomocniczych sił naukowych nauczycielami akademickimi byli wyłącznie ci, którzy legitymowali się tytułem docenta²⁹.

Reforma jędrzejewiczowska z 1933 r. do powyższego katalogu dodała, co prawda, jeszcze profesorów tytularnych, lecz wbrew pozorom nie było to żadne rozszerzenie pojęcia nauczyciela akademickiego, ponieważ funkcja profesora tytularnego miała wówczas charakter godności honorowej i była przyznawana wyłącznie wyróżniającym się docentom, dla których brakowało etatów profesorskich³⁰. 14 lipca 1937 r. dodano do tej grupy również profesorów kontraktowych i zastępców profesorów³¹, tymi jednak również w przytłaczającej większości zostawali docenci. Możemy zatem stwierdzić, że w latach 1920–1939, pod pojęciem nauczyciela akademickiego rozumiano jedynie osobę mającą prawo wykładania z tytułu habilitacji lub mianowania na stanowisko profesora (profesor zwyczajny, nadzwyczajny, czy nawet honorowy, nie musiał mieć habilitacji. Sam fakt mianowania nadawał mu wówczas prawo wykładania).

²⁹ DzU 1920, nr 72, poz. 494.

³⁰ J. Jastrzębski, *Habilitacja w państwowym szkolnictwie akademickim II Rzeczypospolitej*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2010, nr 1–2 (36–37), s. 63–81.

³¹ *Ustawa z dnia 2 lipca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, DzU 1937, nr 52, poz. 406. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 14 lipca 1937 r. Uchylona 30 października 1947 r. *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego*.

Nauczyciele akademicy – funkcje uczelniane w latach 1920–1947

15 IX 1920 – 31 VIII 1933 profesor honorowy profesor zwyczajny profesor nadzwyczajny docent	1 IX 1933 – 13 VII 1937 profesor honorowy profesor zwyczajny profesor nadzwyczajny profesor tytularny docent	14 VII 1937 – 29 X 1947 profesor honorowy profesor zwyczajny profesor nadzwyczajny profesor tytularny profesor kontraktowy zastępca profesora docent
--	--	--

Uwaga: Nie wszystkie wymienione w tabeli funkcje wiązały się z zatrudnieniem na uczelni, dlatego autor nie posłużył się terminami: pracownik czy stanowisko (służbowe lub pracy).

Należy zadać pytanie, co stało u źródeł takiego zawężenia pojęcia nauczyciela akademickiego, które wyłączało z tej kategorii pomocnicze siły naukowe nieposiadające habilitacji. Była to przecież bardzo liczna grupa, bez której proces kształcenia na uczelniach nie mógł się odbywać. Otóż idea przyświecająca takiemu rozwiązaniu sprowadzała się do uznania profesorów za odpowiedzialnych za prowadzenie nie tylko wykładów i seminariów, ale także ćwiczeń. Pomocnicze siły naukowe, jak sama nazwa wskazuje, miały ich jedynie wspierać w wykonywaniu zajęć dydaktycznych, jednak na „rachunek” profesora, któremu podlegały. Ich obowiązkiem było pomaganie profesorom w prowadzeniu pracy naukowej, pedagogicznej i administracyjnej oraz wykonywanie poleceń służbowych profesorów, którym podlegali. Działo się tak nawet, jeżeli faktycznie adiunkt czy asystent samodzielnie prowadził jakieś zajęcia dydaktyczne. Wyjątek dotyczył jedynie nauczycieli przedmiotów praktycznych, głównie lektorów języków obcych, którzy, co prawda, również nie byli zaliczeni do kategorii nauczycieli akademickich, lecz w całym interesującym nas zakresie wliczano ich do grona nauczycielskiego szkół akademickich, które było pojęciem szerszym.

Koresponduje z tym zagadnienie podmiotu politycznego, który decydował o funkcjonowaniu uczelni i którego interesy władze uczelniane reprezentowały, czyli grupy uprawnionej do tworzenia, względnie wyłaniania, jego organów stanowiących (zebranie ogólne profesorów, senat, rada wydziałowa, rektor, prorektor, dziekan, prodziekan). Dla osób znających system szkolnictwa wyższego III Rzeczypospolitej, porównanie z Polską międzywojenną może być pod tym względem nieco szokujące. Obecnie bowiem³² w zarządzaniu uczelnią uczestniczą: nauczyciele akademicy wszystkich

³² Pisane w listopadzie 2010 r.

szczegli (z adiunktami i asystentami łącznie), studenci wszystkich stopni (doktoranci, magistranci i licencjanci) i pracownicy administracyjni wszystkich stanowisk³³. W II Rzeczypospolitej owa grupa posiadająca prawa polityczne w uczelni akademickiej była o wiele węższa i sprowadzała się do profesorów oraz docentów, a i to na nierównych zasadach. Pozostali nauczyciele, pracownicy administracyjni, jak i uczniowie akademicy wszystkich kategorii nie brali udziału, w symboliczny nawet sposób, w sprawowaniu władzy nad uczelnią³⁴.

Dopiero 1 września 1933 r. owo grono nauczycielskie podzielono nieco dziwacznie na nauczycieli akademickich oraz... nauczycieli nieakademickich, do których zaliczono wszystkich pozostałych. Mamy zatem wyraźny dowód na stopniową zmianę zachodzącą w traktowaniu pomocniczych sił naukowych w II Rzeczypospolitej, do której, jak można sądzić, doszło pod wpływem obserwacji uczelnianej rzeczywistości oraz kształtujących się tendencji. Jednak do końca nie zaliczono funkcji adiunktów czy asystentów (oraz ich odpowiedników) do kategorii nauczycieli akademickich. Art. 37 drugiej akademickiej ustawy ustrojowej wyraźnie też podkreślał, że „Wykłady i ćwiczenia, prowadzone przez nauczycieli nieakademickich, znajdują się pod opieką naukową profesora, wyznaczonego przez radę wydziałową”³⁵. Trudno zatem oprzeć się wrażeniu, iż uznanie realiów przychodziło prawodawcy z niejaką trudnością.

Wnioski

Faktycznie prawodawca rzadko sięgał do terminu nauczyciela akademickiego w przepisach prawnych, prawdopodobnie wyczuwając tu problem pewnej sztuczności i nieadekwatności, zadowolając się zwykle wliczeniami konkretnych funkcji naukowych i dydaktycznych. Jednak w badaniach historycznych nie sposób jest unikać stosowania tego pojęcia. Dodajmy, że za nauczyciela akademickiego powinno się bowiem uznawać każdego funkcjonariusza szkoły akademickiej mającego w zakresie swych obowiązków kształcenie jej uczniów (doktorantów, studentów i wolnych słuchaczy).

Zauważmy również znaczną różnicę znaczeniową w przepisach prawnych II i III Rzeczypospolitej w odniesieniu do nauczyciela academic-

---

³³ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, DzU 2005, nr 164, poz. 1365.

³⁴ DzU 1920, nr 72, poz. 494; DzU 1933, nr 29, poz. 247.

³⁵ DzU 1933, nr 29, poz. 247.

kiego. Jak to wykazaliśmy, pojęcie to ma znacznie szerszy zakres obecnie niż w okresie międzywojennym. I to pomimo, że w latach 1920–1939 nie każdy nauczyciel akademicki był pracownikiem uczelni. Nie był nim np. profesor honorowy, podczas gdy obecnie termin ten stosuje się wyłącznie do osób zatrudnionych przez szkoły wyższe.

Problem różnic znaczeniowych w odniesieniu do pojęcia nauczyciela akademickiego pociąga za sobą daleko idące skutki dla badań historycznych. Otóż historycy posługujący się tym terminem w swych opracowaniach powinni dla czytelności wyводу wyraźnie wskazać, jakim znaczeniem się posługują. Jak bowiem wykazaliśmy, brak takiego wyjaśnienia może skutkować nieporozumieniami, a nawet błędami w analizie, czy przynajmniej w rozumieniu przez odbiorców jej wyników. Przy czym, autor przychyliłby się raczej do stosowania pojęć bardziej adekwatnych do czasu, w którym analizę historyczną się przeprowadza. Jest ona przez to jaśniejsza, także dla zainteresowanych niespecjalizujących się ściśle w badaniach nad szkolnictwem wyższym II Rzeczypospolitej. Niezależnie jednak od decyzji konkretnego uczonego, należy uznać za niedopuszczalne posługiwanie się w rozprawach naukowych dotyczących tego okresu pojęciem nauczyciela akademickiego bez wskazania, co się przez to pojęcie rozumie.

Rec. Dorota Zamojska

Jarosław Jastrzębski

The Concept of Academic Teacher in the Legislation of the Second Polish Republic and Its Consequences for Historical Research

Summary

The aim of the following article is to present the idea of academic teacher during the period of Second Polish Republic and its consequences for the historical research. Significant differences in understanding the definition of academic teacher during interwar period (1918–1939) and modern times have been pointed out. The paper relies mostly on analysis of national law acts. It has been divided into five chapters. In the beginning it presents the modern definition of academic teacher according to contemporary law. Next point discussed, is the law during Second Polish Republic, which constituted activities of universities, and general system of academic studies at that time. The relevant definitions have been precised – those referring to scholars, and those referring to scientific powers (both rudimentary and auxiliary). By definition, the academic teacher during interwar period included only those holding the function of professor (ordinary, extraordinary and honored) or postdoctoral lecturing qualification, and it excluded both attendants and assistants. Also, the paper focuses on the changes that took place between 1920–1939, especially regarding the professors by academic title, contracted and vice professors. Different understandings of the role of academic teacher during Second Polish Republic and Third Polish Republic (current status) lead to conclusions, which have been gathered in the last part. Those should be helpful to historians researching the polish education on the academic level.